Bektaşi Tarih Yazımı

Prof. Dr. Cem Kara
cem.kara@uni-hamburg.de

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
05.11.2026

Önerilen Atıf: Kara, Prof. Dr. Cem (2025). Bektaşi Tarih Yazımı. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.ysm2t (Erişim Tarihi: 05.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bektaşiliğin tarihyazımı, kimlik, siyaset ve tarih anlatısı arasındaki iç içe geçmenin çarpıcı bir örneğini temsil eder. Bektaşi geleneğine dair tarihsel temsiller yalnızca akademik ilgiyle değil, aynı zamanda birbiriyle yarışan siyasi gündemlerle de şekillenmiştir. Bu nedenle Bektaşilik, farklı tarihyazımsal yaklaşımlar aracılığıyla yorumlanagelmiştir: hoşgörülü, özgür düşünceli ve kripto-Hristiyan bir gelenek; doğası gereği Türk olan bir dinî kültür; sosyalist düşüncenin bir aracı ya da Sünni İslam yorumlarıyla uyumlu bir gelenek olarak. Daha yakın tarihli çalışmalar bu özcü çerçeveleri sorgulamaya başlamış ve daha incelikli, çoğulcu bakış açıları sunmuş olsa da, söz konusu anlatıların birçoğu hâlen hem akademik hem de kamusal söylemlerde etkisini sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevi History, Bektashi, Bektashism, Hacı Bektaş Veli, Historiography, Ottoman Empire

Batı Avrupa Söylemleri: Kripto-Hristiyan ve Özgür Düşünür Olarak Bektaşiler

Bektaşiliğe dair en eski ve etkili söylemlerden biri, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dışında, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkmıştır (Kara 2019, 234-257). Seyahatlerin, misyonerlik faaliyetlerinin ve diplomatik ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte, Batılı araştırmacılar ve yazarlar Osmanlı coğrafyasındaki Bektaşi topluluklarıyla karşılaşmış ve onlara dair özgün anlatılar kurmaya başlamıştır. Bu anlatılar, Bektaşi tarikatını çoğu zaman liberal, hoşgörülü ve akılcı bir gelenek olarak tasvir

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

etmiş; bu nitelikler özellikle Sünni İslam'ın egemen tasvirleriyle bilinçli bir karşıtlık içinde sunulmuştur. Bu imajın merkezinde, Bektaşilerin şeriat hukukuna karşı kayıtsız görünümleri ve kapsayıcı bir dinî anlayış sergilemeleri yer alıyordu. Bu durum, onları özgür düşünürler ve aydınlanmış mistikler olarak idealleştirmeye yol açmıştır. Bazı gözlemciler tarikatı, İslam'ın en "aydınlanmış" ifadesi olarak nitelemiş, hatta İslam dışı bir gelenek olarak değerlendirmiştir (a.g.e. 237-242). Bu tasvirler, Bektaşilik ile Masonluk arasında sıkça kurulan benzetmelerle pekiştirilmiş; her iki yapının da gizemcilik, aydınlanmacılık ve özgür düşünceyle ilişkilendirilmesi öne çıkarılmıştır. Genellikle hayranlık içeren bir üslupla kaleme alınsalar da, bu anlatılar seçmeci bir biçimde kurgulanmış bir "Öteki"ye Batılı ideallerin yansıtılması anlamına gelir ve romantizmi kültürel hiyerarşi ile oryantalist sahiplenme çerçevesine yerleştirir (a.g.e. 255 vd.).

Bu sahiplenici söylemin özellikle etkili bir biçimi, Bektaşiliği esasen Hristiyan geleneklere dayandıran bir "Hristiyanlaştırıcı" anlatı olmuştur (Kara 2019, 242-252; ayrıca bkz. Karakaya-Stump 2004; Dressler 2015, 31-77). Hristiyan misyonerler, oryantalistler, diplomatlar ve seyyah yazarlar, Bektaşiliği bir kripto-Hristiyan mezhebi olarak yorumlamış; yani yalnızca yüzeysel olarak İslam'a geçmiş, fakat özünde Hristiyan inanç ve uygulamalarını koruyan bir topluluk olarak görmüşlerdir. Bu yorum, Bektaşi ve Hristiyan gelenekleri arasında kurulan bazı benzerliklere dayanmaktaydı; örneğin sayı sembolizmi üzerinden yapılan basitleştirilmiş karşılaştırmalar (Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi ile Hristiyan Teslisi; On İki İmamlar ile On İki Havariler gibi). Bu yaklaşımın öne çıkan isimlerinden biri Alman Oryantalist Georg Jacob'tur (1862-1937); Jacob, Bektaşiliği Hristiyan Gnostik hareketler bağlamına yerleştirmiştir. Ona göre Bektaşiler, İslami bir terminoloji altında gizlenmiş Hristiyan inançlarını sürdürmekteydi ve bu gelenek, Hristiyan "sapkınlıkları", Neoplatonizm ve Gnostik unsurlardan yapılan alıntılarla şekillenmişti (Jakob 1909). Jacob'un çözümlemesi güçlü bir özcülük taşıyordu; Bektaşi

geleneklerini dış etkilerle biçimlenmiş türev yapılar olarak kurguluyor ve İslam dünyasının kendi dini ve kültürel ifadelerini üretme kapasitesini yok sayıyordu (Kara 2019, 250). Öte yandan, bazı Batı Avrupalı ve Kuzey Amerikalı yazarlar bu ilişkiye daha incelikli biçimde yaklaşmış; Bektaşiliğin Hristiyanlığa bağımlılığını öne sürmek yerine iki gelenek arasındaki ilişkiyi sorgulamış (örn. Hasluck 1929) ya da Bektaşi tarihini başka geleneklerle sürekli bir karşılaştırmaya sokmaksızın analiz etmişlerdir (Birge 1937). Ancak bu istisnalara rağmen, kripto-Hristiyanlık anlatısı yaygın kabul görmüştür.

Batı Avrupa Söylemleri: Kripto-Hristiyan ve Özgür Düşünür Olarak Bektaşiler

Bektaşiliğe dair en eski ve etkili söylemlerden biri, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dışında, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkmıştır (Kara 2019, 234-257). Seyahatlerin, misyonerlik faaliyetlerinin ve diplomatik ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte, Batılı araştırmacılar ve yazarlar Osmanlı coğrafyasındaki Bektaşi topluluklarıyla karşılaşmış ve onlara dair özgün anlatılar kurmaya başlamıştır. Bu anlatılar, Bektaşi tarikatını çoğu zaman liberal, hoşgörülü ve akılcı bir gelenek olarak tasvir etmiş; bu nitelikler özellikle Sünni İslam'ın egemen tasvirleriyle bilinçli bir karşıtlık içinde sunulmuştur. Bu imajın merkezinde, Bektaşilerin şeriat hukukuna karşı kayıtsız görünümleri ve kapsayıcı bir dinî anlayış sergilemeleri yer alıyordu. Bu durum, onları özgür düşünürler ve aydınlanmış mistikler olarak idealleştirmeye yol açmıştır. Bazı gözlemciler tarikatı, İslam'ın en "aydınlanmış" ifadesi olarak nitelemiş, hatta İslam dışı bir gelenek olarak değerlendirmiştir (a.g.e. 237-242). Bu tasvirler, Bektaşilik ile Masonluk arasında sıkça kurulan benzetmelerle pekiştirilmiş; her iki yapının da gizemcilik, aydınlanmacılık ve özgür düşünceyle ilişkilendirilmesi öne çıkarılmıştır. Genellikle hayranlık içeren bir üslupla kaleme alınsalar da, bu anlatılar seçmeci bir biçimde kurgulanmış bir "Öteki"ye Batılı ideallerin yansıtılması anlamına gelir ve romantizmi kültürel hiyerarşi ile oryantalist sahiplenme

çerçevesine yerleştirir (a.g.e. 255 vd.).

Bu sahiplenici söylemin özellikle etkili bir biçimi, Bektaşiliği esasen Hristiyan geleneklere dayandıran bir "Hristiyanlaştırıcı" anlatı olmuştur (Kara 2019, 242-252; ayrıca bkz. Karakaya-Stump 2004; Dressler 2015, 31-77). Hristiyan misyonerler, oryantalistler, diplomatlar ve seyyah yazarlar, Bektaşiliği bir kripto-Hristiyan mezhebi olarak yorumlamış; yani yalnızca yüzeysel olarak İslam'a geçmiş, fakat özünde Hristiyan inanç ve uygulamalarını koruyan bir topluluk olarak görmüşlerdir. Bu yorum, Bektaşi ve Hristiyan gelenekleri arasında kurulan bazı benzerliklere dayanmaktaydı; örneğin sayı sembolizmi üzerinden yapılan basitleştirilmiş karşılaştırmalar (Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi ile Hristiyan Teslisi; On İki İmamlar ile On İki Havariler gibi). Bu yaklaşımın öne çıkan isimlerinden biri Alman Oryantalist Georg Jacob'tur (1862-1937); Jacob, Bektaşiliği Hristiyan Gnostik hareketler bağlamına yerleştirmiştir. Ona göre Bektaşiler, İslami bir terminoloji altında gizlenmiş Hristiyan inançlarını sürdürmekteydi ve bu gelenek, Hristiyan "sapkınlıkları", Neoplatonizm ve Gnostik unsurlardan yapılan alıntılarla şekillenmişti (Jakob 1909). Jacob'un çözümlemesi güçlü bir özcülük taşıyordu; Bektaşi geleneklerini dış etkilerle biçimlenmiş türev yapılar olarak kurguluyor ve İslam dünyasının kendi dini ve kültürel ifadelerini üretme kapasitesini yok sayıyordu (Kara 2019, 250). Öte yandan, bazı Batı Avrupalı ve Kuzey Amerikalı yazarlar bu ilişkiye daha incelikli biçimde yaklaşmış; Bektaşiliğin Hristiyanlığa bağımlılığını öne sürmek yerine iki gelenek arasındaki ilişkiyi sorgulamış (örn. Hasluck 1929) ya da Bektaşi tarihini başka geleneklerle sürekli bir karşılaştırmaya sokmaksızın analiz etmişlerdir (Birge 1937). Ancak bu istisnalara rağmen, kripto-Hristiyanlık anlatısı yaygın kabul görmüştür.

yüzyılın başlarından itibaren Bektaşi yazarlar Batılı temsillerle doğrudan ilgilenmeye ve bu temsilleri yeniden çerçevelendirmeye başlamıştır. Kripto-Hristiyan kökenlere dair iddialar tutarlı biçimde reddedilirken, hoşgörü, liberalizm ve özgür düşünceye dair tasvirler giderek daha

fazla benimsenmiş ve Bektaşi inancının özgün ifadeleri olarak sunulmuştur (Kara 2010, 369-373). Bu kavramlar erken dönem Bektaşi metinlerinde nadiren yer almış olsa da, zamanla topluluğun modern öz-anlayışını şekillendirmede belirleyici hale gelmiştir. Siyasal dönüşüm bağlamında ve bölgesel ötesi etkileşimin artmasıyla birlikte, Bektaşi yazarlar kendi öğretilerinin bazı unsurlarını – örneğin kural karşıtlığı (antinomianizm) ve metafizik eşitlikçiliği – Aydınlanma değerleri çerçevesinde yeniden yorumlamışlardır. Ancak bu süreçte Batılı kalıplar pasif biçimde benimsenmemiş; tersine, içsel kategorilerle uyumlu şekilde seçici biçimde entegre edilmiş ve çağdaş zorluklara yanıt verecek biçimde yeniden işlenmiştir. Bu yeniden yorumlama sürecinde açıklık ve liberalizm idealleri yalnızca onaylanmakla kalmamış, aynı zamanda Batılı kökenlerinden kopartılarak Türk kültürünün özgün nitelikleri olarak yeniden tanımlanmış ve Türk milliyetçiliği bağlamında yeniden konumlandırılmıştır (a.g.e. 357-363, 369-373).

Türk Milliyetçi Söylemi: Türk Kültürünün Mirasçıları Olarak Bektaşiler

1910'lardan itibaren Türkiye'deki milliyetçi yeniden yorumlar, Bektaşiliği kripto-Hristiyan bir gelenek olarak tasvir eden Batılı anlatılara karşı çıkmaya başlamıştır. Baha Said (1882-1939) ve özellikle Fuad Köprülü (1888-1966) gibi Türk milliyetçisi yazarlar, Bektaşiliği – Kızılbaş-Alevilik ile birlikte – İslam öncesi Türk dini pratiklerine dayanan, açıkça Türk ve heterodoks İslam biçimleri olarak yeniden tanımlamışlardır. Ortaya çıkan bu yeni tarihyazımsal yaklaşım, Bektaşiliği Hristiyanlaştırıcı ve Batı merkezli yorumlardan kopartarak, onu etno-kültürel süreklilik ve ulusal kimlik anlatısı içine yerleştirmiştir.

Baha Said, Hacı Bektaş Veli'yi İslam öncesi Türk inançlarıyla İslami öğretileri uyumlu hale getiren mistik bir âlim olarak sunmuştur (Baha Said 1926). Benzer biçimde, erken Cumhuriyet döneminin en etkili entelektüellerinden biri olan Köprülü, Bektaşiliği ve Kızılbaş-Aleviliği İslamlaşmadan önceki Türk toplulukları arasında yaygın olan dini

geleneklerin devamı olarak yorumlamıştır. Ona göre Bektaşilik, İslam öncesi Türk dini geçmişinden izler taşıyan heterodoks bir halk tasavvufuydu; yüzeyde İslamlaşmış gibi görünse de esasen İslam öncesi gelenekler tarafından biçimlenmişti (Köprülü 1925; Dressler 2015, 239-251). Bu çerçevede Köprülü, Ahmed Yesevî'ye merkezi bir rol atfetmiş, onu İslam öncesi Türk kültürü ile İslam tasavvufu arasında aracılık eden bir figür ve Bektaşiliğin doğuşunda biçimlendirici bir etki olarak tanımlamıştır (Köprülü 1918; Dressler 2015, 189-194; Karamustafa 2005). Köprülü, farklı sonuçlara ulaşmış olsa da, nihayetinde Georg Jacob'un yaklaşımıyla benzer özcü bir mantığı izlemiş ve Hristiyanlaştırıcı anlatının yerine bir Türk milliyetçisi anlatı koymuştur.

Köprülü'nün normatif değerlendirmeleri, bazı Bektaşi öğretilerini yozlaşmış, sapkın veya bölücü olarak dışlamış; Alevilik ve Bektaşiliği elitist ve küçümseyici bir tonla çerçevelemiştir (Dressler 2015, 196-199; Kara 2019, 356 vd.). Sünni İslam, Türk milliyetçi hareketi içerisinde birleştirici bir işlev görmeye başladıkça, Bektaşi ve Alevi topluluklar bu homojenleştirici ulusal projeye bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle kültürel açıdan Türk mirasının taşıyıcıları olarak içselleştirilmiş, ancak dinî bakımdan Sünni çoğunluk ideali dışında bırakılarak ötekileştirilmişlerdir (Dressler 2015, 220).

1920'lerden itibaren Köprülü'nün anlatısı akademik çevrelerin ötesine geçmiş ve Türkiye'deki Bektaşi aktörler tarafından da benimsenmeye başlanmıştır (Kara 2019, 357-363). Bu aktörler, Bektaşiliği özgün bir Türk yolu olarak tanımlamış ve Cumhuriyet'e, 1925'te tekke ve tarikatların yasaklanmasından sonra dahi, desteklerini sürdürmüşlerdir (a.g.e. 360 vd.). İlginç bir biçimde, benzer bir milliyetçi anlatı birkaç yıl önce Arnavutluk'ta da ortaya çıkmış; Bektaşilik, Türk etkilerinden bilinçli biçimde ayrıştırılarak özgül bir Arnavut geleneği olarak tanımlanmıştır. Bu rekabet içindeki milliyetçi anlatılar, sonunda Bektaşi tarikatının ulusal çizgiler boyunca parçalanmasına yol açmış ve bu bölünme günümüze dek etkisini sürdürmüştür (a.g.e.

367-369; Clayer 2013, 368-383).

Bektaşiler arasında milliyetçi tarihyazımının geniş kabulüne rağmen, bazı entelektüeller eleştirel sesler yükseltmiştir. Örneğin Rıza Tevfik (1869-1949), Köprülü'nün etnik indirgemeci çerçevesini reddetmiş ve onun yerine Bektaşi düşüncesinin felsefi derinliğini ve evrensel yönelimini öne çıkarmıştır (Rıza Tevfik 1914a, 1914b; Kara 2019, 363-367). Buna karşın, Köprülü'nün kavramsal çerçevesi 20. yüzyıl boyunca egemenliğini korumuş; hem akademik literatürü hem de Bektaşi öz-anlayışını biçimlendirmeye devam etmiştir. Bu yaklaşıma eleştirel alternatifler ancak 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında belirginleşmeye başlamıştır (örneğin bkz. Dressler 2015; Karakaya-Stump 2020; Karamustafa 2005; Yıldırım 2019). Böylece milliyetçi tarihyazımı, günümüzde hâlâ Bektaşiliğe dair temsilleri etkileyen kalıcı bir yorumlama paradigması inşa etmiştir.

Sosyalist Söylem: Osmanlı Devleti'nin Aracıları Olarak Bektaşiler

1960'lardan itibaren – özellikle de 1980 sonrasında – Bektaşi ve Alevi tarihine yönelik sosyalist ve Marksist kavramlar eşliğinde üçüncü bir ana söylem ortaya çıkmıştır. Alevi meselelerine duyarlı sosyalist yazarlar, bu geleneklerin gelişimine, ezilenlerle ezenler arasındaki mücadeleyi merkeze alan Marksist tarihsel materyalizm çerçevesinden yaklaşmaya başlamıştır (Gorzewski 2010, 159 vd.).

Bu anlatıda Pir Sultan Abdal ve Hacı Bektaş Veli gibi figürler, halkın savunucusu ve proto-sosyalist düşünürler olarak yeniden kurgulanmış; onların erken dönem "Türk komünleri" kurdukları öne sürülmüştür (Öz 2008, 70, 77). Buna karşılık, Bektaşi tarikatı sıklıkla Osmanlı devletine bağlanmış ve siyasal denetim aracı olarak sunulmuştur. Özellikle 16. yüzyılın başlarında Balım Sultan tarafından gerçekleştirilen kurumsal yeniden yapılanma, devlet güdümlü bir müdahale olarak yorumlanmıştır. Bu çerçevede Bektaşiler, muhalif Kızılbaş-Alevileri kontrol etmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu tarafından kullanılan bir araç olarak

değerlendirilmiştir; Dedebaba'nın liderliğindeki Babagan kolu ise devletle uyumlu bir yapı olarak betimlenmiştir (Gorzewski 2010, 160).

Çelebiyyan ve Babagan kolları arasındaki tarihsel ayrışma büyük olasılıkla 19. yüzyılda gerçekleşmiş olsa da, bu söylemde Babagan kolu devlete yakınlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu yorumun, Babagan kolunun önde gelen temsilcilerinin, sosyalist anlatıların yükseldiği dönemde devlet destekli milliyetçi tarihyazımını desteklemiş olmalarıyla bağlantılı olması muhtemeldir. Bu nedenle söz konusu ilişkilendirme, geçmişe geriye dönük olarak yansıtılmış olabilir (Kara 2025).

Uyumcu (Konformist) Söylem: Sünni Müslümanlar Olarak Bektaşiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Bektaşiliğin tarihyazımını şekillendiren bir diğer söylem hattı, tasavvuf ve ilahiyat alanındaki araştırmalardan oluşur. Bu çalışmalar çoğu zaman Türk milliyetçi söylemleriyle kesişse de, Bektaşi tarihini esas olarak dinî bir perspektiften ele alır. Bu geleneğin en etkili ismi kuşkusuz, Anadolu'daki tasavvuf çalışmaları alanında öncü kabul edilen Abdülbaki Gölpınarlı'dır (1900-1982). Köprülü'nün öğrencisi olan Gölpınarlı, aynı zamanda onun en güçlü eleştirmenlerinden biri olmuş ve hocasının ortaya koyduğu çerçevenin ötesine geçmiştir. Çalışmaları temel nitelikte kabul edilip hâlen sıklıkla atıf alsa da, Gölpınarlı Bektaşi doktrinlerine genellikle eleştirel bir tutumla yaklaşmış, bu değerlendirmelerinde Şii ve Mevlevi arka planından da etkilenmiştir (Gölpınarlı 1963, 1995; Kara 2025).

Türkiye'deki birçok tasavvuf tarihçisi, metin bilgisiyle eleştirel ilahiyat yaklaşımını birleştiren Gölpınarlı'nın bu yöntemini izlemiş, ancak Bektaşi tarihine dair yorumları çoğunlukla Sünni perspektiflerden etkilenmiştir (Kara 2025). Özellikle Hacı Bektaş Veli, bu literatürde sıklıkla, öğretileri sonradan bozulan Sünni bir sûfî olarak sunulmuştur. Buna göre, Hacı Bektaş'a dayanan "gerçek" Bektaşilik Sünni bir tarikatken, günümüzde Bektaşilikle özdeşleşmiş olan Alî

taraftarlığı ve uyumsuzluk içeren unsurlar sonradan eklenmiş bozulmalardır (örneğin bkz. Öztürk 1990, 12-19; Soileau 2014, 456 vd.).

Bu Sünni merkezli Bektaşilik yorumunun özel bir uzantısı, tarikatı tarihsel olarak Nakşibendî geleneğe ve hatta Maturidiliğe bağlama girişimleridir. Bu söylemde de, Bektaşiliğin Yesevîlik geleneğinden türediğini ileri süren milliyetçi anlatı temel bir varsayım olarak kabul edilir. Basitleştirilmiş biçimiyle bu anlatıya göre, Maturidilik Yesevîliği etkilemiş; Yesevîlik de hem Bektaşiliği hem de Nakşibendîliği doğurmuştur. Bu eserlerde ortak eğilim, belirli metin kaynaklarına odaklanmak, bunları topluluk temelli inanç sistemlerinden yalıtılmış biçimde yorumlamak ve Bektaşi düşüncesinin normatif bir "özünü" çıkarsamaktır. Bu yapılırken yazarlar sıklıkla, metin merkezli dindarlık anlayışına dayalı kendi dini geleneklerinin yorumlama modellerini Bektaşilik üzerine uygulamışlardır (Kara 2025).

Sonuç: Özcü Söylemlerin Ötesinde

Bektaşi tarihine dair farklı yaklaşımları birleştiren ortak yön, tarihyazımı ile kimlik inşaları arasındaki iç içe geçmişliktir. Hristiyan misyonerler ve oryantalistler, Bektaşiliği "Doğu"daki kendi geleneklerine karşılık düşen bir dinî yapı olarak yorumlamış; Türk milliyetçileri, Bektaşileri Türk uygarlığının taşıyıcıları ve mirasçıları olarak görmüş; sosyalist yazarlar onların tarihini Marksist kuramın süzgecinden değerlendirmiş; Sünni ilahiyatçılar ise geleneğin Sünni şekilde okunabilecek unsurlarını öne çıkararak Bektaşiliği Sünni anlatı içine dahil etmeye çalışmıştır. Bu söylemlerin tümünde, tarih yazımı açık biçimde siyasi amaç ve yönelimlerle şekillendirilmiş; ancak bu şekillendirme farklı ideolojik çerçeve ve imkânlarla gerçekleşmiştir.

Bu siyasi ve ideolojik yüklü anlatıları sürdürebilmek için, yazarlar Bektaşi tarihinin ve doktrininin belli yönlerine seçici biçimde odaklanmış; hâkim anlatıya hizmet eden unsurlar vurgulanırken, ona aykırı düşen yönler ya göreli hâle

getirilmiş ya da tamamen göz ardı edilmiştir. Böylelikle, tüm bu aktörler Bektaşiliği sabit bir öz taşıyan bir yapı olarak varsayan ve tarihsel gelişmeleri yalnızca yüzeysel değişimler olarak çerçeveleyen özcü anlatılar kurmuştur. Bu yönüyle, içerik açısından birbirinden farklı olsalar da, yöntemsel olarak bu söylemler arasında belirli bir yakınsama göze çarpar.

Daha yakın tarihli çalışmalar ise, özcü ve kimlik temelli modellere karşı çıkarak, Bektaşi tarihinin şimdiye dek ihmal edilmiş boyutlarını açığa çıkarmayı ve bu çok katmanlı, akışkan ve dinamik tarihi yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu paradigma değişimi henüz alanın tümünde tutarlılıkla yansımamış olsa da, Bektaşilik üzerine yapılan araştırmaların yorumlayıcı ufkunu genişletmiş ve alanın dönüşümünü derinleştirmiştir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Birge, John K. 1937. *The Bektashi Order of Dervishes*. Hartford: Luzac.

Clayer, Nathalie. 2013. *Arnavutluk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dressler, Markus. 2015. *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam*. New York: Oxford University Press.

Gölpınarlı, Abdülbaki. 1963. *Alevî Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gölpınarlı, Abdülbaki (ed.). 1995. *Vilâyet-Nâme: Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gorzewski, Andreas. 2010. *Das Alevitentum in seinen divergierenden Verhältnisbestimmungen zum Islam*. Berlin: EB-Verlag.

Hasluck, Frederick W. 1929. *Christianity and Islam under the Sultans*. 2 cilt. Oxford: Clarendon Press.

Jacob, Georg. 1909. *Die Bektaschijje in ihrem Verhältnis zu verwandten Erscheinungen*. Münih: Verlag der K. B. Akademie der Wissenschaften.

Kara, Cem. 2019. *Grenzen überschreitende Derwische: Kulturbeziehungen des Bektaschi-Ordens 1826-1925*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Kara, Cem. 2025. "Cumhuriyet'te Tarih Yazımı: Cumhuriyet'in Kuruluşundan Bugüne Bektaşi Tarihi Üzerine Söylemler." İçinde *Cumhuriyet ve Aleviler*, der. Ayhan Yalçınkaya, 73-86. İstanbul: Dipnot Yayınları.

Karakaya-Stump, Ayfer. 2004. "The Emergence of the Kızılbaş in Western Thought: Missionary Accounts and Their Aftermath." İçinde *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F. W. Hasluck, 1878-1920*, der. David Shankland, cilt 2, 329-353. Piscataway, NJ: Gorgias Press.

Karakaya-Stump, Ayfer. 2020. *The Kızılbash-Alevis in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Karamustafa, Ahmet T. 2005. "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu." İçinde *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, der. Ahmet Yaşar Ocak, 61-88. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Köprülü, Mehmed Fuad. 1918. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul.

Köprülü, Mehmed Fuad. 1925. "Les origines du Bektachisme: Essai sur le développement historique de l'hétérodoxie musulmane en Asie Mineure." İçinde *Actes du Congrès international d'histoire des religions tenu à Paris en octobre 1923*, 391-411. Paris.

Öztürk, Yaşar Nuri. 1990. *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. İstanbul: Yeni Boyut.

Rıza Tevfik. 1914a. “Usul-ı Tahkik.” *Peyam* 31 (23 Nisan): 1-3.

Rıza Tevfik. 1914b. “Ehemmiyetsiz Bir Hatayı Tashih Vesilesiyle.” *Peyam* 34 (14 Mayıs): 1-4.

Soileau, Mark. 2014. “Conforming Haji Bektash: A Saint and His Followers Between Orthopraxy and Heteropraxy.” *Die Welt des Islams* 54: 423-459.

Yıldırım, Rıza. 2019. *Hacı Bektaş Veli’den Balım Sultan’a Bektaşiliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir